

FUNCȚIA PERSUASIVĂ A PRESUPOZIȚIILOR ÎN DISCURSUL MEDIATIC ROMÂNESC

LILIANA HOINĂRESCU

Cuvinte-cheie: presupozii pragmatice, uz persuasiv, reprezentări sociale, manipulare.

Key words: pragmatic presuppositions, persuasive use, social representations, manipulation.

1. INTRODUCERE

Este un loc comun faptul că discursul media, pe lângă funcția sa pur informativă, are un rol important în modelarea imaginarului social, inducând publicului anumite idei și convingeri de interpretare a realității. Această influență este definită deseori drept manipulare, adică „o practică interacțională și comunicativă, prin care o instanță exercită un control asupra altor indivizi, de obicei împotriva voinței sau împotriva intereselor acestora” (van Dijk 2006: 360)¹. Manipularea informației are o componentă afectivă, care speculează tendințele subliminale, proiecțiile și așteptările receptorilor, și o componentă cognitivă, ce acționează la nivelul logic-deductiv al enunțului, prin intermediul paralogismelor (prin sofisme) și al strategiilor de implicare (vezi Breton 1997: 10). În cele ce urmează, ne vom referi la acest ultim tip de manipulare cognitivă², mai precis la prezentarea unor informații sub formă de presupozii.

Cristalizarea unei teorii pragmatice a presupoziiilor se datorează eforturilor unor logicieni, filosofi și lingviști, de-a lungul mai multor decenii până astăzi. Există două orientări fondatoare distincte, care nu se exclud mutual, ci pot fi considerate complementare, pentru că interpretează achizițiile teoretice din perspective diferite: în spațiul anglo-saxon, teoria formulată de Robert Stalnaker (1973: 1974; 2002), potrivit căreia presupoziiile constituie un ansamblu de

¹ Van Dijk (2006: 360): „[...] manipulation [...] is a communicative and interactional practice, in which a manipulator exercises control over other people, usually against their will or against their best interests. In everyday usage, the concept of manipulation has negative associations – manipulation is *bad* – because such a practice violates social norms. [...] Manipulation not only involves power, but specifically *abuse* of power, that is, *domination*. More specifically, manipulation implies the exercise of a form of *illegitimate* influence by means of discourse: manipulators make others believe or do things that are in the interest of the manipulator, and against the best interests of the manipulated [...]”. (în italic în orig.)

² Pentru relația discurs – societate și manipularea cognitivă, vezi și Van Dijk (2006).

cunoștințe de fundal, reciproc împărtășite între interlocutori, iar în spațiul francez, teoria formulată de Oswald Ducrot ([1972]/1991 pentru ediția consultată), potrivit căreia presupuzițiile asigură coeziunea discursivă a schimburilor verbale (vezi Moeschler, Reboul 1994: 210).

Fără să insistăm deocamdată asupra unor diferențe conceptuale dintre aceste orientări teoretice, să reținem din descrierea unui fenomen complex câteva puncte comune. Majoritatea teoriilor pragmatice actuale valorifică tradiția semantică, definind presupuzițiile drept deducții ale vorbitorilor înscrise în structura enunțului³. O serie de elemente lexicale, structuri sintactice sau elemente prozodice funcționează ca declanșatori ai presupuzițiilor (engl. *triggers* sau *inducers*) (pentru principalele clase de declanșatori, vezi Yule 1996: 25–34; Ionescu-Ruxăndoiu 2003: 54–61). Presupuzițiile sunt indispensabile schimbului de informație cognitivă, orice informație nouă greșându-se pe un set de cunoștințe de natură diversă: lingvistică, socială, culturală, ideologică, deja ratificate și asimilate de vorbitori. Acest ansamblu de cunoștințe eterogene din fundalul comunicării (engl. *background knowledge*) este deseori definit drept *enciclopedia comună* a vorbitorilor sau *teritoriul comun de discurs* (engl. *common ground*)⁴. Fondul comun de informații este supus unei continue modificări, corelativ cu dinamica individuală și interpersonală. Cu cât indivizii se cunosc mai bine, cu atât acest bagaj de cunoștințe reciproc împărtășite este mai sigur de intuit și de anticipat discursiv. Oricând însă este posibilă o apreciere greșită a unei informații drept presupusă, cunoscută în prealabil, și prezentarea ei ca atare; nerecunoașterea acesteia va duce la binecunoscutele reglaje metacomunicative (negocierea sensurilor) ale comunicării verbale.

Încă de la începutul descrierii pragmatice a presupuzițiilor, a fost observat și uzul (fals) informativ al acestora. Cu alte cuvinte, presupuzițiile pot fi utilizate nu ca indicatori ai unor informații cunoscute, ci pentru a transmite indirect o informație nouă (vezi și discuția critică în Sbisa 1991). Se conturează astfel o funcție informativă a presupuzițiilor, dar și o utilizare retorică a acestora, intențională sau ilocuționară. Direcția de cercetare deschisă de Oswald Ducrot ([1972]/1991), situată în cadrul pragmaticii lingvistice (integrate), surprinde foarte bine exact această virtualitate pseudoinformativă a presupuzițiilor în dinamica schimburilor verbale, aspecte care ne interesează în studiul de față. În cele ce urmează, vom prezenta succint esența acestei teorii, care va folosi drept cadru metodologic pentru analiza noastră. Prezentarea nu este una neutră, ci critică, în

³ Vezi Beaver (1997: 939): The majority of well-developed pragmatic theories concern the presuppositions not of a sentence (as in semantic theories) or of a speaker (as in Stalnaker's theory) but of an utterance.

⁴ Sperber și Wilson (1990) propun termenul mai nuanțat de *cadru cognitiv mutual* (engl. *mutual cognitive environment*), pentru a sublinia caracterul subiectiv, bazat pe o ipoteză interpretativă, al cunoștințelor considerate a fi reciproc împărtășite (vezi și comentariul din Moeschler, Reboul 1994: 215).

sensul că vom încerca să subliniem, prin comentarii și exemplificări, gradul de adecvare a acestui cadru conceptual la analiza discursului media.

În concepția lui Oswald Ducrot, nivelurile asertat și presupus (în fr. *posé* și *presupposé*)⁵ corespund celor două condiții generale ale enunțării: condiția de progres, referitoare la necesitatea de a înnoi continui fondul comun de informații al interlocutorilor, și condiția de coerență, prin care enunțul este obligatoriu ancorat într-un context sociodiscursiv (Ducrot 1991: 87). Presuppozițiile sunt elemente de cadraj discursiv și argumentativ, permițând reluarea unor conținuturi semantice și stabilirea premiselor pe care se grefează elementele noi. Ele au un rol important în delimitarea universului conversațional și în desfășurarea schimburilor verbale, asigurând satisfacerea condiției de coerență discursivă. Pentru Ducrot, alegerea conținutului presupozitional al unui enunț are valoarea unui act ilocuționar, la fel ca promisiunea sau ordinul (vezi Ducrot 1991: 91 și urm.). A presupune un anumit conținut înseamnă a plasa acceptarea aceluși conținut drept condiție a dialogului ulterior, influențând posibilitățile de răspuns ale interlocutorului⁶. Antrenând garanția evidenței⁷, presuppozițiile au un caracter insidios pozitiv și o mare eficacitate persuasivă. Așa cum subliniază Ducrot, utilizarea polemică a presupozițiilor se bazează pe caracterul lor esențial: dreptul recunoscut locutorului, în deontologia linvistică, de a impune un cadru ideologic schimbului verbal, de a modela universul de discurs (Ducrot 1997: 97). După cum se poate constata, disimularea punctului de vedere în presupoziții este un procedeu curent în comunicare, care se apropie funcțional de o strategie retorică și argumentativă. Nu este surprinzător faptul că teoria lui Oswald Ducrot, contestată sau neglijată de unii cercetători⁸, a fost reevaluată de teoriile moderne ale argumentării, care au pus în evidență funcția ilocuționară, persuasivă, a presupozițiilor, precum și mecanismele logice și cognitive care o fac posibilă (vezi Macagno, Walton, 2014: 154–206; Macagno 2015: 473–477).

⁵ Vezi și Stalnaker (1974: 47): „There is a familiar intuitive distinction between what is *asserted* and what is *presupposed* in the making of a statement”. (în italic în orig.). Terminologia propusă de Ducrot se suprapune celei anglo-saxone.

⁶ „Presupposer un certain contenu c’est placer l’acceptation de ce contenu comme la condition du dialogue ulterieur. On voit pourquoi le choix des presupposés nous apparaît comme un acte de parole particulier (que nous appelons acte de presupposer), acte à valeur juridique et donc illocutoire, au sens que nous avons donné à ce terme: en l’accomplissant, on transforme du même coup les possibilités de parole de l’interlocuteur” (Ducrot 1991: 91).

⁷ „Il arrive assez souvent que les présupposés apparaissent comme des évidences, comme des vérités qui vont de soi et ne sauraient être mises en question. [...] Ce qui produit l’«évidence» du présupposé, ce n’est donc pas une nécessité logique ou empirique, mais une nécessité interne au discours, une nécessité que le locuteur crée par sa parole même, en instaurant à partir d’elle un discours dont le présupposé constitue la charte” (Ducrot 1991: 94).

⁸ Admițând valoarea deontică sau normativă a presupozțiilor, Marina Sbisà respinge concluzia lui Ducrot privind valoarea ilocuționară a presupozțiilor (vezi Sbisà 1999).

Există evident în comunicare posibilitatea contestării presupuzițiilor, despre care am vorbit mai sus. Totuși, un astfel de act a fost descris ca având un potențial agresiv crescut, contribuind la personalizarea discuției, la transformarea ei în dispută relațională (cf. Ducrot 1991: 92). A contesta presupuzițiile, spre deosebire de respingerea unui conținut asertat, echivalează cu a suspenda chiar relevanța discuției în cauză, a-l acuza pe celălalt că spune nu numai lucruri false, ci și absurde (Ducrot 1991: 92), implicit a-i pune la îndoială competența sau buna-credință. Se poate înțelege de ce contestarea presupuzițiilor, teoretic oricând posibilă, este, în situații comunicative în care raporturile de putere sunt asimetrice, puțin probabilă. Este cazul contextelor instituționale, marcate de relații ierarhice (șef-subaltern) sau de interacțiunile complementare, în care unul dintre parteneri are un ascendent profesional și moral (profesor – elev, medic – pacient, avocat – client). Cu cât gradul de autoritate al instanței de enunțare este mai mare, cu atât contestarea presupuzițiilor este supusă unor constrângeri, atât la nivel psihologic (autoritatea emițătorului blochează spiritul critic al receptorului), cât și acțional (este sesizată falsa informație, dar receptorul se abține să o conteste). În plus, această posibilitate depinde de un cadru cultural specific (normele interne ale unei colectivități sau ale unui grup social) sau ideologice (un regim democratic sau totalitar/autoritar, care încurajează, respectiv oprimă, dreptul la exprimarea liberă a opiniilor).

Prin urmare, instanțele de autoritate (prin autoritate înțelegând atât putere efectivă, cât și prestigiu moral sau intelectual) sunt, în general, susceptibile să influențeze fondul comun de informații, discursul cultural și ideologic al unei societăți. Numai anumiți receptori (de cele mai multe ori ei înșiși membri ai unei comunități de practică) se consideră îndreptățiți să conteste un discurs de autoritate. Această premisă moral-deontologică acționează și în cazul comunicării mediatice. Tiparul instituțional al acestui discurs presupune corecta informare. Prin urmare, receptorii sunt dispuși să accepte, unii necondiționat, valabilitatea informațiilor care le sunt furnizate, admițând cu greu posibilitatea unei erori intenționate sau nu. În anumite privințe, discursul mediatic are puncte de convergență cu discursul didactic⁹ – informează, instruește, legitimează, fără a avea, în practică, și componenta etică a acestuia din urmă (deviere spre senzațional, populism, subiectivism, manipulare) (cf. Charadeau 1997: 73–114; 2010).

Vom nuanța aceste afirmații teoretice după comentarea unor exemple care ne vor permite să observăm în ce măsură potențialul persuasiv al presupuzițiilor este exploatat de mass-media românească.

⁹ Pentru Charadeau (1997: 42), actul de a informa presupune trei condiții: a presupune ignoranța celui alt, a transmite cunoștințe, a presupune că celălalt va utiliza aceste cunoștințe: „supposer l'ignorance de l'autre, transmettre un savoir, supposer l'utilisation de l'autre de ce savoir”. Pentru distincția discurs științific versus discurs didactic, vezi și Rovența-Frumușani (1995: 32).

2. ANALIZA CONTEXTUALĂ A PRESUPOZIȚIILOR

Practica manipulării presupuzițiilor este curentă în discursul mediatic, nu numai în cel românesc (vezi Sbisà 1999). Totuși, există diferențe funcționale, care ne obligă să distingem între o tehnică persuasiv-argumentativă și o tehnică de manipulare prin excelență. În cele ce urmează, vom comenta aceste valori discursive, în funcție de contextul mediatic în care apar. Vom analiza în special acele elemente cu rol strategic în orientarea sensului, cum ar fi titlurile de presă (exclusiv presa *on-line*), mesajele sau informațiile scrise afișate pe ecranul TV, în timpul emisiunilor informative și al dezbaterilor politice. Pentru a observa funcționarea presupuzițiilor într-un context dialogal, unde există posibilitatea contestării lor, vom analiza câteva extrase din interviuri și dezbateri TV înregistrate.

2.1. Titluri de presă: efectul de conveniență discursivă

Este surprinzător cât de mult se utilizează această tehnică în presa românească, conștient sau doar pur intuitiv. Multe dintre știrile noi au forma unor informații deja cunoscute:

- (1) Cum a căzut Klaus Iohannis într-o nouă capcană întinsă de PSD (*Evenimentul zilei*, 26. 02. 2015) <http://www.evz.ro/cum-a-cazut-klaus-iohannis-intr-o-noua-capcana-intinsa-de-psd.html>
- (2) Ministerul de Externe consideră că jignirea autorilor Contributors.ro de către ambasadorul rus „nu este acceptabilă”: „Principiul libertății de expresie a presei trebuie să fie absolut într-o societate democratică” (*Hotnews* 30. 03. 2015) <http://www.hotnews.ro/stiri-esential-19784160-ministerul-externe-considera-jignirea-autorilor-contributors-catre-ambasadorul-rus-nu-este-acceptabila-principiul-libertatii-expresie-presei-trebuie-fie-absolut-intr-societate-democratica.htm>
- (3) De ce nu-i cere Ponta demisia șefei CNA (*România liberă*, 2. 04. 2015) <http://www.romanialibera.ro/politica/institutii/de-ce-nu-i-cere-ponta-demisia-sefei-cna-373587>
- (4) ANAF reacționează la declarația lui Iohannis: O țară nu poate funcționa cu evaziune (*România liberă*, 01. 04. 2015) <http://www.romanialibera.ro/politica/institutii/anaf-reactioneaza-la-declaratia-lui-iohannis--o-tara-nu-poate-functiona-cu-evaziune-373367?c=q2561>

Practic, titlurile de mai sus implică recunoașterea prealabilă a unor informații, de care publicul ia de fapt cunoștință sau la care este invitat să reflecteze. Ne vom referi în special la presupuzițiile care aduc informație nouă, neinsistând asupra celor existențiale, declanșate de numele proprii, binecunoscute publicului. În exemplul (1), titlul, având o structură consacrată în retorica publicistică, anume o subordonată relativă, descriptivă sau explicativă, și elipsa regentei¹⁰, declanșează presupuzițiile factive:

¹⁰ Vezi Cvasnî Cătănescu (2006: 19): „În asemenea situații [în care titlul presupune elipsa principalei], titlul reprezintă o cataforă față de întregul articol, care furnizează explicația necesară”.

- a) *PSD a întins o capcană lui Klaus Iohannis;*
 b) *Klaus Iohannis a căzut într-o capcană întinsă de PSD;*

și presupoziția lexicală declanșată de adjectivul *nouă*:

- c) *PSD a întins și în trecut capcane lui Klaus Iohannis*

În exemplul (2), descrierea definită din subordonată declanșează presupoziția: *a existat o jignire adusă de ambasadorul rus autorilor Contributors.ro*, în exemplul (3) presupoziția structurală declanșată de (falsa) interogație este: *Ponta nu-i cere demisia șefei CNA*, iar în exemplul (4), construcția definită *declarația lui Iohannis* declanșează presupoziția existențială: *Iohannis a făcut o declarație*. Astfel de titluri, adesea narative (cf. Zafiu 2001: 13–14), conțin într-o formă concisă istoricul evenimentului care urmează a fi relatat, iar cititorul este invitat să coopereze la contextualizarea informației și la ordonarea ei. Disimulând informația nouă în presupoziții, referențialitatea discursului este presupusă, iar contractul de comunicare între instanța mediatică și cititor este deja instituit, nu mai trebuie stabilit printr-un protocol discursiv. Se știe că discursul mediatic recurge masiv la forme explicite de cooperare cu cititorul, în scop retoric, între care adresarea directă, interpelarea sau interogațiile retorice, forme deictice pentru crearea impresiei de comunicare *in praesentia*¹¹. În schimb, prin dispunerea strategică a informației în presupoziții, caracterul dialogal, interactiv al discursului mediatic este asumat într-un mod implicit și mai discret, autorul considerând parteneriatul cu cititorul/publicul drept o premisă discursivă. Aceasta tehnică servește, așadar, la mai rapida acomodare a cititorului cu informația, consolidând ideea unei continue relații între instanța mediatică și public și a unui parteneriat discursiv-ideologic asumat de ambele părți. Explicitarea presupozițiilor în corpul articolului este un indicator etic, autorul dezvăluind natura strategică a informațiilor prezentate ca presupoziții în titlu. Prezența acestor presupoziții informative a mai fost semnalată în retorica mediatică din alte culturi (Sbisă 1999), astfel încât putem vorbi de un tipar retoric al discursului publicistic sau, în sens larg, mediatic.

Multe titluri speculează ironic tehnica amintită pentru a obține un efect de conivență discursivă între instanța mediatică și un public fidelizat. Titlul transmite nu atât o informație nouă, cât o anumită atitudine discursivă, în acord cu așteptările publicului țintă. Astfel se explică de ce diversele categorii de cititori se orientează, în general, spre acele publicații care corespund evaluărilor și proiecțiilor lor (vezi și Zafiu 2001: 19–20).

- (5) FOTO. Ponta s-a supărat DIN NOU pe presă. Și a hotărât să nu le mai răspundă jurnaliștilor ai căror angajatori nu își plătesc taxele la stat (*România liberă*, 30. 03. 2015) <http://www.romanalibera.ro/galerie/foto--ponta-s-a-suparat-din-nou-pe-presa-->

¹¹ Pentru descrierea unor tipare retorice ale titlurilor în discursul publicistic, vezi Cvasnî Cătănescu (2006: 7–58, cap. I *Paratextul publicistic*).

- %C5%9Ei-a-hotarat-sa-nu-le-mai-raspunda-jurnalistilor-ai-caror-angajatori-nu-isi-platesc-taxe-le-la-stat-373067
- (6) Ultimele știri: Mircea Diaconu, candidat INDEPENDENT pentru Parlamentul European, cu semnături adunate de Marian VANGHELIE (*Revista 22*, 27. 03. 2015) <http://www.revista22.ro/mircea-diaconu-candidat-independent-pentru-parlamentul-european-cu-semnături-adunate-de-marian-vanghelie-54530.html>
- (7) Cum și-a susținut Ponta miniștrii cu probleme penale în „cel mai cinstit Guvern pe care România l-a avut” (*Hotnews*, 27. 03. 2015) <http://www.hotnews.ro/stiri-esential-19759298-cum-sustinut-ponta-ministrii-probleme-penale-cel-mai-cinstit-guvern-care-romania-avut.htm>
- (8) De ce nu se opresc din furat? (*România liberă*, 29. 03. 2015) <http://www.romanalibera.ro/opinii/comentarii/de-ce-nu-se-opresc-din-furat--372926>

În exemplul (5), sensul iterativ declanșat de locuțiunea adverbială *din nou* trimite discursiv la evenimente anterioare, deja relatate și interpretate similar: refuzul prim-ministrului de a comunica, comentat în termeni afectivi: *s-a supărat*, conotează lipsa lui de maturitate și abilitate politică. În exemplul (6), informația disimulată în presupuziții creează un contrast ironic cu informația deja cunoscută și agreată, calitatea „de candidat independent” a lui Mircea Diaconu fiind pusă sub semnul întrebării de noua informație privind implicarea unui reprezentant al unui influent partid politic în strângerea semnăturilor pentru candidatura sa [presupuziția factivă declanșată de construcția explicativă este: *Marian Vanghelie a adunat semnături pentru Mircea Diaconu*]. De asemenea, în exemplul (7), presupuziția factivă *Ponta și-a susținut miniștrii cu probleme penale* este contrapusă ironic caracterizării făcute de fostul prim-ministru cabinetului său la început de mandat drept „cel mai cinstit guvern”. Multe titluri ironice și nu numai au o formă interogativă (întrebările declanșează presupuziții structurale), ca în exemplul (8) unde forma interogativă declanșează presupuziția structurală: *politicienii fură*, iar verbul „a se opri” la forma negativă, cu valoare implicativă, declanșează presupuziția lexicală: *politicienii fură în mod compulsiv sau sociopatic, fără să țină seama de consecințe*.

2.2. Titluri de presă: tehnici argumentative

În editoriale și în articolele de opinie, declanșatorii de presupuziții din titlu anunță orientarea ideologică și argumentativă a textului. Titlul este astfel conceput, încât, pe fondul unei polemici sau controverses de interes public, poziția autorului, pro- sau contra, să fie încă de la început clar afirmată. Debateri de actualitate din spațiul românesc, pe teme de politici publice – predarea religiei în școli, campania de vaccinare a copiilor –, sau de politică externă – atentatul de la *Charlie Hebdo*, criza refugiaților sirieni – pot fi ilustrative pentru modul în care o idee este susținută mediatic.

- (9) Vlad Zografi, De ce predarea religiei în școli subminează credința (*Revista 22*, 3. 03. 2015) <http://www.revista22.ro/de-ce-predarea-religiei-in-scoli-submineaza-credinta-53748.html>
- (10) Radu Preda, Conflictul fundamentalismelor: Islamul și modernitatea (*Revista 22*, 03. 02. 2015) <http://www.revista22.ro/conflictul-fundamentalismelor--islamul-si-modernitatea-52887.html>
- (11) Andrei Cornea, Obscurantismul cool – antivaccinarea (*Revista 22*, 21. 04. 2015) <http://www.revista22.ro/-cum-il-ajuta-iohannis-pe-ponta-sa-renasca-din-propria-cenusa-52120.html>
- (12) Sabina Fati, Nerecunoscători sau fricoși? Când ne-am pierdut umanitatea (*România liberă*, 09. 09. 2015) <http://www.romanialibera.ro/opinii/editorial/nerecunoscatori-sau-fricosi--cand-ne-am-pierdut-umanitatea-392268>

În titlurile de mai sus, explicitarea presupuzițiilor este decisivă pentru orientarea argumentativă și ideologică a articolului. În exemplul (9), în contextul disputei pro- și contra predării religiei în școli, autorul își precizează încă de la început poziția sub forma unei premise discursive [presupuziția structurală, declanșată de interogația retorică]: *predarea religiei în școli subminează credința*. În cazul disputei Occident vs. islamism, generate de atentatul de la *Charlie Hebdo* (exemplul 10), autorul asociază în titlu islamismul cu modernitatea, definindu-le implicit drept fundamentaliste [presupuziția existențială declanșată de descrierea definită: *există un conflict al ideologiilor fundamentaliste*; presupuziția factivă declanșată de construcția explicativă: *islamul și modernitatea sunt fundamentaliste și sunt în conflict*]. Presupuziția factivă proiectează asupra modernității, definite pozitiv, în cultura occidentală, drept un curent cultural-istoric cu o ideologie laică, liberală și democratică, conotația negativă a fundamentalismului, implicând ideea de intoleranță religioasă, tradiționalism radical și violență. Punctul de vedere implicat nu numai că nu este în acord cu ideologia dominantă, dar se opune acesteia, islamismul și modernitatea fiind, de obicei, considerate antagonice în discursul public. De asemenea, o evaluare negativă este transmisă în exemplul (11), unde refuzul unor părinți de a vaccina copiii este definit implicit drept o formă de obscurantism, termen cu profunde conotații pejorative. În sfârșit, în exemplul (12), legat de criza refugiaților, titlul avansează, prin întrebarea retorică, un mesaj puternic emoțional în favoarea refugiaților [presupuziția factivă: *ne-am pierdut umanitatea*], deși, evident, o astfel de criză politică reclamă o discuție rațională și argumentată.

În toate exemplele comentate, faptul că titlul anunță, ca o premisă discursivă, punctul de vedere al autorului conferă discursului o notă deontică, impozitivă. În plus, așa cum am evidențiat mai sus, unele cuvinte speculează reacțiile afective ale publicului, completând efectul persuasiv de la nivelul logic și cognitiv. Deși articolul prezintă pașii argumentativi care validează poziția asumată în titlu, publicului, mai ales celui care nu mai parcurge textul complet, i se induce ideea că

aceasta este atitudinea corectă, consensuală sau care ar trebui să fie unanim acceptată. Autorul, adesea o instanță de autoritate în spațiul public, cu un ascendent moral și intelectual (poziția în ierarhia socială, funcția publică nu sunt aici importante), pare a forța cititorul să recunoască valabilitatea argumentelor aduse, blocându-i spiritul critic. Astfel de editoriale îmbină strategiile discursului științific, în varianta sa didactică, cu ale celui mediatic. Mai precis, în aceste editoriale există tendința de a transfera aserțiunilor și punctelor de vedere ale autorului o valoare presupuzițională, așa cum se întâmplă în discursul argumentativ-științific (cf. Roventă Frumușani 1995: 197). Autorul nu negociază, de fapt, un punct de vedere, ci îl expune și îl face explicit publicului larg. De aceea, editorialiștii, personalitățile culturale, devin vectori pentru legitimarea unei poziții ideologice (așa-numiții formatori de opinie). Este desigur o practică (democratică, de altfel) prin care o opinie de autoritate, în multe cazuri, cea corectă politic, este difuzată în spațiul public.

Nu trebuie să ne facem iluzii că societățile democratice ar fi scutite de efectele manipulării și ale propagandei, chiar dacă discursul are aparența rațională a argumentației și chiar dacă scopul este unul corect politic. Așa cum subliniază André Breton (Breton 1997: 68), propaganda nu s-a născut în cadrul regimurilor totalitare, ci mai degrabă al celor democratice. Însă, câtă vreme există libertatea de alegere și multitudinea punctelor de vedere nu este suprimată, fundamentul democratic este menținut¹².

2.3. Mesaje TV: inducerea unor reprezentări negative/pozitive

În discursul public, media, mai ales televiziunile, contribuie decisiv la crearea reprezentărilor sociale. Putem defini o reprezentare socială drept un sistem de cunoștințe practice (opinii, imagini, atitudini, prejudecăți, stereotipuri, credințe), generate de interacțiunile interpersonale sau inter-grupuri. Ele se prezintă ca un ansamblu de referințe semantice și cognitive (Seca 2001: 11), care circulă în spațiul public. O reprezentare socială trimite la un mod de construcție a cunoștințelor, împărtășite de grupuri și de indivizi, și la conținuturile lor informative, organizate în sisteme închise (Seca 2011: 15). Vedem cum *teritoriul comun de discurs* sau *fondul comun de presupuziții* devin termeni cu anvergură în sociologie și antropologia culturală. Presupuzițiile contribuie din plin la impunerea unei percepții sau la modificarea subiectivă a unei percepții pozitive într-una negativă și invers, în spațiul public. De multe ori, ceea ce este considerat admis este rezultatul unui efort propagandistic concertat. Psihologic vorbind, este dificil de estimat în ce măsură chiar și cele mai independente minți pot rezista unei manipulări cognitive și emoționale susținute.

¹² „La propagande est plutôt née au sein des régimes démocratiques que des systèmes totalitaires” (Breton 1997: 68). Mais l’objectif de la propagande est bien de supprimer la possibilité de choix qui est au fondement de la démocratie (Breton 1997: 72).

Câteva televiziuni din România excelează în această tehnică. Vorbim de manipulare atunci când reprezentarea nu este impusă pe cale logică, prin demonstrație sau argumentare, ci opinia postului este prezentată ca o presupuziție, ca o evidență discursivă, adesea în ciuda unor contradicții logice sau factuale. De multe ori, vectorul unei reprezentări, transmise prin presupuziții, exprimă o impresie subiectivă sau o reacție emoțională.

Informațiile afișate pe ecranul televizorului în timpul unor evenimente mediatice sunt cele mai adecvate pentru transmiterea subliminală a unui mesaj unilateral, propagandistic. Este binecunoscut, televiziunea are avantajul de a fi un suport multisemiotic: vizual, acustic, verbal, putând să combine strategiile narative ale informației iconice cu cele analitice și ordonatoare ale informației scrise. Pe fondul derulării de informații vizuale, mesajele scrise, evidențiate pe un fond cromatic, capătă o importanță strategică. Imaginea, filmul evenimentelor reproduc un fragment de real, mesajul scris ordonează informația vizuală, o explicitează pentru public. Există sau ar trebui să existe o relație logică între informația vizuală și acustică (discuțiile înregistrate), pe de o parte, și mesajele afișate simultan pe o bandă, în josul ecranului (în așa-numitele *burtiere*), pe de altă parte. Totuși, această corespondență nu se regăsește întotdeauna, textul scris având un mesaj unilateral, indiferent de concluziile care pot fi deduse din dezbateră înregistrată sau din imaginile filmate. De cele mai multe ori, ele sunt reformulări retorice (reinterpretarea mesajului, pentru a forța o concluzie), care transmit un conținut ideologic sau emoțional. Să observăm exemplele de mai jos (presupuzițiile declanșate sunt explicitate în paranteze drepte):

- (13) *Mesaje TV („Burtiere”)*
- Realitatea TV, *Știrile de seară*. Urmează la *Jocuri de putere* (10 februarie 2015)
- (a) De ce ne amenință Rusia că ne scufundă flota? [*Rusia amenință că ne scufundă flota*]
- (b) Unde cerșește Ponta în America? [*Ponta se află în America; Ponta cerșește*]
- (c) La ce n-a răspuns generalul Coldea? [*Generalul Coldea nu a răspuns la o întrebare*]
- Realitatea TV, *Jocuri de putere* (26 aprilie 2015)
- (d) De ce nu iubește Băsescu România? [*Băsescu nu iubește România*]
- Realitatea TV, *Jocuri de putere* (23 aprilie 2015)
- (e) Cât de aproape e cutremurul în PSD [*în PSD este iminent un cutremur*]
- (f) Cât de fragil e echilibrul din vârful PSD [*echilibrul din vârful PSD e fragil*]
- Realitatea TV, *Jocuri de putere* (25 mai 2015)
- (g) PNL – De acum înainte, integritate! [*până acum nu a fost integritate*]
- (h) Cum face PNL reforma clasei politice [*PNL face reforma clasei politice*]
- B1 TV, *Ultimul cuvânt* (25 mai 2015)
- (i) Cum a ajuns Ponta să vorbească înaintea lui Iohannis [*Ponta a vorbit înaintea lui Iohannis*]

- România TV, *Știri, alegeri prezidențiale* (2 noiembrie 2014)
- (j) Cum fraudează bășiștii votul în Austria. Mărturie-șoc [1. *există un grup (ideologic) al „bășiștilor”*; 2. *„bășiștii” fraudează votul în Austria*]
- (k) Marea manipulare băsistă din diaspora [*în diaspora există o manipulare „băsistă”*]
RomâniaTV, *România la raport* (4 iunie 2015)
- (l) Ce important braț al mafiei băsiste a căzut astăzi la DNA [*există o mafia băsistă*]
RomâniaTV, *Newsline* (25 iulie 2015)
- (m) Marea trădare a lui Iohannis [*Iohannis a trădat*] // Cum a păcălit Iohannis poporul [*Iohannis a păcălit poporul*]
IMEDIAT, INCENDIAR: Cum a ajuns Iohannis președinte, fraudă masivă la vot; dezvăluiri despre anihilarea totală a lui Ponta [*Iohannis a ajuns președinte prin fraudă masivă la vot; s-a produs anihilarea totală a lui Ponta*]
- Antena 3, *Sinteza zilei* (12 septembrie 2011)
- (n) De ce pleacă Obama din Washington, când vine Băsescu în SUA?” [*Obama pleacă atunci când Băsescu vine în vizită*]
- Antena 3, *Q&A* (1.11.1014)
- (o) Trei despoți mondiali pe care îi imită Traian Băsescu. [*Traian Băsescu se poartă ca un despot*]
- Antena 3, *Conferința de presă Traian Băsescu, la Cotroceni* (20 decembrie 2014)
- (p) Băsescu, ultima infamie la Cotroceni [*Băsescu a comis o serie de infamii ca președinte*]
- (q) Băsescu face bilanțul a zece ani de sclavie [*în timpul mandatelor lui Traian Băsescu, în România a fost „sclavie”*]
- (r) Băsescu se laudă cu realizările lui Ponta [*Victor Ponta a avut realizări, pe care Traian Băsescu le recunoaște*]
- Antena 3, *Sinteza zilei* (14. 01. 2015)
- (s) Violența fizică și verbală din regimul mafiot. Unde a ajuns țara lui „Să trăiți bine!” [*există un regim mafiot*]
- Antena 3, *Sinteza zilei* (16. 02. 2015)
- (t) Udrea denunță mafia băsistă [*există o mafie „băsistă”*]
- Antena 3, *Sinteza zilei* (30.07.2015)
- (u) Cele mai penibile momente ale dictatorului [Traian Băsescu] [*Traian Băsescu e dictator*]

În exemplele de mai sus, funcția (pseudo)informativă este dublată adesea de o componentă evaluativă. Prin intermediul declanșatorilor de presupoziții, se produce un transfer emoțional între media și public, căruia i se induce o anumită percepție sau atitudine despre o persoană, un grup social sau un eveniment. Mesajele de mai sus pot fi forme insidioase de atac la persoană, ostilitatea sau antipatia instanței mediatică, pe care publicul evident nu o împărtășește în toate cazurile, fiind considerată o premisă discursivă.

De remarcat rolul pe care îl au presupozițiile, mai ales cele existențiale, în impunerea unor reprezentări și crearea imaginii publice a unui actor politic.

Desigur ele fac parte dintr-o strategie concertată de distorsionare mediatică. În exemplele (j), (k), (l), (o), (s), (t), (u), presuposițiile existențiale sunt: Traian Băsescu (TB) este dictator, TB se comportă ca un despot, există un grup de susținători fanatici ai lui TB („bășiștii”), TB este un mafiot, există o mafie băsistă. Justificarea acestor denotații este greu de susținut, chiar dacă ne situăm într-un cadru al discuției foarte general, orice argumentație dezvăluind o logică viciată și o contradicție în termeni. Dacă un dictator este un lider cu puteri absolute, discreționare, este greu de admis că poate exista o critică liberă a dictatorului prin mass-media, pe care s-ar presupune că acesta și grupul său de influență o controlează. Libertatea de expresie și regimurile dictatoriale se exclud reciproc. În plus, un dictator nu poate avea un guvern și un parlament ostil, care, uzând de un drept democratic, l-au suspendat în două rânduri. În același timp, descrierile definite *mafia băsistă* sau *regimul mafiot*, trimit un regim infracțional organizat, patronat de fostul președinte. Or, existența acestui regim infracțional nu era la data emiterii lor demonstrată în termeni legali, pentru a justifica utilizarea sintagmei în mass-media.

Să analizăm mai în detaliu modul în care presuposițiile existențiale acționează la nivel cognitiv. S-a vorbit despre „propensiunea lor existențială”, despre puterea lor de a impune o reprezentare, indiferent de corespondența acesteia cu realitatea¹³. În măsura în care realitatea poate fi definită drept un construct cultural și ideologic, presuposițiile existențiale pot instaura realitatea (vezi Eco 1991: 181 și urm.). Intervine aici forța intrinsec argumentativă a denotațiilor, pe de o parte, și autoritatea discursului media, pe de altă parte, care este considerat a prezenta cu obiectivitate o informație, cel puțin a nu o deforma cu bună-știință.¹⁴ Așa cum s-a subliniat (vezi Macagno 2014; 2015), denotațiile sau descrierile definite au o valoare intrinsec argumentativă, pentru că implică o definiție neenunțată.¹⁵ În loc să enumere motivele pentru care numește într-un anumit fel realitatea, locutorul desemnează realitatea, act care implică un mod (subiectiv, emoțional) de a o evalua. Prin simplul act de desemnare, el impune și propria sa evaluare. Receptorul nu cunoaște toate informațiile presupuse, care au condus la

¹³ Vezi Eco (1996: 344): „Presuposițiile existențiale au puterea de a impune obiectele lor de referință ca existente, indiferent dacă se știe sau nu cu anticipație despre existența lor. Înșuși **actul** menționării lor creează propensiunea existențială.” (cu aldine în orig.)

¹⁴ Pentru condițiile de punere în scenă a unei informații false, vezi și Dufiet (2010).

¹⁵ Vezi Macagno (2014: 249): ”Words, and in particular “ethical” or “emotive” terms [...], are extremely powerful instruments. They can be used to modify our beliefs, our knowledge and our point of view, but also to conceal states of affairs (Schiappa 2003) to influence our judgments and decisions. More importantly, by changing the meaning of a word it is possible to modify the way reality is perceived by our interlocutor. Zarefsky (1998) and Schiappa (2003: 111–112; 130) pointed out the implicit dimension of this act of naming reality, which they call “argument by definition”. Instead of putting forward a classification and support it by a definitional reason, the speaker simply names reality, leaving the definition unexpressed. Instead of stating or advancing a definition, he takes it for granted, considering it as part of the interlocutors’ common ground. This move is not a simple definitional act”.

desemnarea/evaluarea propriu-zisă, dar reconstruiește un tipar analogic, care îl ajută să acomodeze informația presupusă la enciclopedia lui. Acest proces de acomodare logică, dar și pasivitatea intelectuală sau lipsa exercițiului reflexiv ajută la impunerea unor false reprezentări.

Prin urmare, denominații precum *dictatorul X* sau *mafiotul X*, *regimul mafiot*, *mafia X-istă*, *manipularea X-istă* nu mai lasă loc de dialog, interpretare sau nuanțări necesare. Ele sunt impuse ca descrieri ale unui referent discursiv, iar publicul trebuie să refacă singur traiectoria interpretativă sau să accepte că descrierea propusă de o instanță de autoritate este justificată. Caracterul retroactiv al presupuzițiilor face ca orice dezbateră publică să fie considerată deja încheiată, înainte ca ea să fi existat efectiv. Prin aceasta, presupuzițiile se înscriu ca instrumente puternice de manipulare ideologică.¹⁶ Recunoaștem aici strategiile propagandei, care implică o schematizare voluntară, destinată să declanșeze reacții pasionale, și o înțelegere dichotomică, închisă din punct de vedere intelectual¹⁷. Scopul propagandei este ca, prin repetiție și insistență, să transforme denominațiile lansate în stereotipuri identitare negative înscrise în imaginarul colectiv (despre manipularea reprezentărilor sociale, vezi și van Dijk 2006: 368–372).

Într-un cadru democratic, acțiunile manipulative nu pot influența foarte mult, pentru că întâmpină rezistența unei alte părți a presei. Cele mai eficiente mijloace de contracarare sunt ironia și gluma, prin mecanismul lor de reducere la absurd, discursul propagandistic evitând logica și disputele argumentative. Practica democratică echilibrează astfel perspectiva unilaterală și seriozitatea pedantă a propagandei. Iată cum a fost prezentat discursul unui realizator al unei televiziuni de știri:

- (14) Gâdea, discurs la New York despre „dictatorul Băsescu”. Voiculescu reacționează extaziat [titlu] Directorul Antena 3, Mihai Gâdea, a vorbit de pe scena festivalului de film de la New York despre „fostul dictator Traian Băsescu” și a dedicat premiul primit pentru o campanie a Observatorului lui Dan Voiculescu, „care acum este în închisoare pentru că a luptat pentru libertatea cuvântului și pentru libertatea noastră”. [subtitlu]
<http://www.aktual24.ro/gadea-discurs-la-new-york-despre-dictatorul-basescu-voiculescu-reactioneaza-extaziat/>

¹⁶ „Ces techniques de manipulation de l’opinion seront rapidement connues sous le nom de «propagande» et de «désinformation» (Breton 1997: 65). La désinformation est en effet une action qui consiste à faire valider, par un récepteur que l’on veut intentionnellement tromper, une certaine description du réel favorable à récepteur, en la faisant passer pour une information sûre et vérifiée. Toute l’habileté technique de la désinformation tient justement dans le mécanisme qui permet de travestir une information fausse en une information «vraie» qui soit parfaitement crédible et qui oriente l’action de celui qui la reçoit dans un sens qui lui est défavorable” (Breton 1997: 66).

¹⁷ Vezi Seca (2001: 145): „Contrairement au raisonnement intégrateur de la propagation, la propagande implique une schematization volontaire, destinée à déclencher des réactions passionnelles, et une compréhension dichotomique, finalisée intellectuellement.”

Evaluarea ironică a fragmentelor reproduse, delimitate redacțional prin mărci grafice (ghilimele), transpare în epitetul *extaziat*, extazul fiind definit ca o stare de suspendare a contactului direct cu realitatea, trimitere ironică la realitatea falsă construită de realizatorul TV citat, pentru a acredita o anumită reprezentare negativă, în acord cu interesele trustului media din care face parte.

Presupozițiile pot deopotrivă susține o imagine pozitivă și construi o lume artificială, în care problemele sociale, dacă nu au fost rezolvate complet, în orice caz urmează a fi soluționate. O televiziune favorabilă fostei coaliții de guvernare (USD) își selecta un public țintă, prin afișarea consecventă pe ecranul TV a unor informații cu caracter social, care induceau atât ideea unei creșteri continue a nivelului de trai, pe fondul unei bunăstări generale a populației, cât și ideea interesului constant al guvernaților pentru alegătorii lor:

- (15) *Mesaje TV („Burtiere”)* România TV
- (a) Cine va primi salarii mai mari [*salariile vor crește*] (*România la raport*, 28 mai 2015)
- (b) Cine sunt angajații care vor câștiga mai mult în 2016 [*în 2016 se va câștiga mai mult*] (*România la raport*, 20 iulie 2015)
- (c) Cum pune Iohannis frână bunăstării românilor, gest incredibil [*românii trăiesc în bunăstare*] (*Ora de vârf*, 20 iulie 2015) //
Ora 20: Cum pune Iohannis frână bunăstării românilor; gestul care le schimbă viața [*românii trăiesc în bunăstare*] (*Ultima oră*, 20 iulie 2015)

În contrast, schimbarea guvernului susținut de USD, în noiembrie 2015, și anunțarea unui guvern tehnocrat, au antrenat mesaje scrise alarmiste, de tipul:

Romania TV, *Știrile dimineții* (11 noiembrie 2015)

- (d) Deciziile care aruncă în aer pensiile și salariile românilor [*există decizii care „aruncă în aer” pensiile și salariile*]
- (e) IMEDIAT, EXCLUSIV: Ce impozite cresc chiar și de 20 de ori; măsuri importante de ultimă oră, explicațiile specialiștilor [*impozitele vor crește foarte mult*]

În acest mod, se inducea publicului o proiecție negativă față de noua structură guvernamentală, înainte chiar ca aceasta să fie propriu-zis instaurată și legitimată. Valorizarea fostei guvernări este un efect indirect, prin discreditarea celei care îi succedă. O astfel de influență mediatică, care conjugă mijloacele de manipulare cognitivă și emoțională, dihotomizează și radicalizează în cele din urmă populația, o parte lăsându-se persuadată, o alta sesizând orientarea propagandistă și reacționând împotriva ei. Dacă ideologia este formată dintr-un ansamblu de reprezentări sociale astfel coordonate încât să capete o anumită semnificație (vezi van Dijk 1997: 27)¹⁸, considerăm că presuposițiile, ca vehicul al reprezentărilor

¹⁸ Ideologies are developed to coordinate the socially shared representations that define and protect the ‘answers’ that each group provide to manage [...] fundamental social problems and issues in relation to, or in conflict with, those of other groups (van Dijk 1997: 27).

sociale, sunt elementele esențiale, care trebuie să fie decodate și analizate pentru a pune în evidență, pe de o parte, relația de reciprocitate dintre discursul media și cel politic, iar, pe de altă parte, relația dintre limbaj, societate și ideologie.

2.4. *Interviuri, debateri TV: contestarea presupozițiilor*

Este interesant de observat regimul presupozițiilor într-un cadru mediatic dialogal, cu doi sau mai mulți parteneri de discuție¹⁹. Am vorbit despre caracterul impozitiv al presupozițiilor, dar și despre propensiunea lor existențială, care poate influența modul în care percepem realitatea. Să observăm exemplul de mai jos, extras din emisiunea 100%, prezentată de Robert Turcescu (RT) la Realitatea TV. Înregistrarea a avut loc în 18 aprilie 2005, invitatul emisiunii fiind Elena Udrea (EU), consilier prezidențial la acea dată.

(16) **RT:** Apar semnale îngrijorătoare. *Președintele Norvegiei a declarat, nu știu dacă ați văzut știrea, că dacă România și Bulgaria, vor intra în Uniunea Europeană, va declanșa procedurile pentru organizarea unui referendum, prin care cetățenii norvegieni să decidă dacă țara lor să fie membră a Uniunii Europene.* În aceste condiții, spuneți că faceți politică, un exercițiu de sinceritate. Cum este pentru dvs.. Elena Udrea, consilierul prezidențial de la Cancelaria Prezidențială, această știre.

EU: Nu mă îngrijorează. Am trecut de o lună și ceva înainte de avizul Conform care s-a dat în 13 aprilie atât pentru țara noastră, cât și pentru Bulgaria. În Parlamentul European au tot fost discuții [...].

RT: Deci nu vă îngrijorează, *chiar dacă vorbim de președintele Norvegiei, chiar dacă vorbim de...* nu vă îngrijorează

EU: Eu v-aș sugera să vedeți cu ce procentaj s-a votat avizul Conform privind aderarea României la Uniunea Europeană. Din acest punct de vedere nu mă îngrijorează. [...]

RT: D-na Udrea, știți cum suna întrebarea mea? Cum este pentru dumneavoastră, consilierul prezidențial Elena Udrea, de la Cancelaria Prezidențială, această știre. Vă rog să deschideți acest plic...

EU: În orice caz, pentru politică externă, cel mai bine ar fi să discutați cu dl Pleșu.

RT: Ce scrie? Citiți cu voce tare!

EU: Da... mă rog. Știrea este falsă. Norvegia nu are președinte, iar Norvegia nu face parte din UE. Recunosc, da. M-am gândit strict la integrarea României.

<https://www.youtube.com/watch?v=3-xRVF46ews>

Episodul, rămas în memoria colectivă mai degrabă ca o farsă mediatică, este semnificativ pentru modul în care falsele presupoziii pot fi acceptate de interlocutori și considerate premise discursive. Este suficient ca moderatorul (sau orice instanță de enunțare) să fie serios și credibil, pentru a impune, prin

¹⁹ Pentru funcția persuasivă a presupozițiilor în contexte media interacționale, vezi și Simon-Vandenberg, White, Aijmer (2007).

declanșatorii de presupoziii existențiale o falsă realitate (*Novegia are președinte/ Norvegia este membră UE*). Atitudinea discursivă corectă era contestarea presupozitiilor, dar consilierul EU acceptă necritic premisa propusă, nesuspectând o utilizare polemică. Contestarea presupozitiilor este o practică discursivă pe care mulți o evită pentru a nu transforma o discuție amiabilă într-una conflictuală (vezi Ducrot 1991: 95). În orice caz, observăm cum presupozitiile pot apărea drept capcane cognitive pentru un interlocutor nesigur sau credul.

Într-o altă emisiune, Robert Turcescu (RT) o întreba pe Daciana Sârbu (DS) (care își declarase admirația pentru Indira Gandhi) ce legătură de rudenie exista între Mahatma Gandhi și Indira Gandhi. Răspunsul consta în contestarea presupozitiilor avansate (nicio legătură, în India numele Gandhi fiind unul comun). Și de această dată, politicianul acceptă falsa premisă discursivă și încearcă să răspundă la întrebare, dând evident răspunsuri greșite.

(17) **RT:** Aici e vorba de o declarație a dvs., din revistă, vă întreabă reporterul: Dacă te-ai compara cu o personalitate feminină din istorie, care ar fi aceea? [...] și dvs răspundeți: Din multe puncte de vedere, aș fi foarte bucuroasă dacă s-ar face o comparație între mine și Indira Gandhi.

DS: Bun. Indira Gandhi a fost o personalitate. Prim-ministru al Indiei, a murit din pacate într-un atentat [...].

RT: [...]. Eu nu vă întreb biografia Indirei Gandhi, probabil că telespectatorii o știu sau o pot găsi. Dar e un test să spunem din acesta cu bilă albă și bilă neagră. *Ce legătură, de rudenie, exista, între Mahatma Gandhi și Indira Gandhi?*

DS: *Era tatăl ei. Nu! Era soțul ei, îmi pare rău.*

RT: Nu exista nicio legătură de rudenie între Mahatma Gandhi și Indira Gandhi.

DS: (râs): Eh... Asta e. Cred că nu e foarte important... Eu știu ce a făcut Indira Gandhi ... <https://www.youtube.com/watch?v=uxt3GDAHIZY>

Într-un cadru interacțional, presupozitiile pot deconspira nu numai incultura politicianilor, ci și, în cazul celor inabili, o anumită atitudine față de realitate și practici pe care le dezavuează demagogic pentru public. Și nu neapărat când întrebarea este una capcană. Încercând să acuze sistemul de fraudare al PD-L după pierderea alegerilor prezidențiale din 2009, Victor Ponta (VP) nu face decât să consolideze impresia că PSD are o practică a fraudării alegerilor. Declarațiile de mai jos au fost făcute în 7 decembrie 2009.

(18) **Jurnalistă:** O opinie despre răsturnarea de situație [...] aveți?

VP: Foarte clar că am câștigat la vot, *iar la ei sistemul a funcționat mai bine.* [...]

Jurnalistă: Ce înseamnă că sistemul a funcționat mai bine? Care sistem?

VP: *Sistemul de furt și de fraudare și de cumpărare a voturilor. Știam asta. Știam că ne batem cu ei în felul ăsta.* Trebuia să câștigăm la 10 procente, ca să fim siguri de victorie. N-am câștigat la zece, probabil că am câștigat doar la trei, patru și *atuncea sistemul lor a fost mai bun.* [...]

Jurnalistă: Dacă spuneți că sistemul lor de fraudă a funcționat mai bine, înseamnă că ați avut și dumneavoastră unul?

VP: A fost o întrebare care vă face cinste!

<https://www.youtube.com/watch?v=8hEfzktmiSs>

De remarcat deducțiile corecte ale jurnalistei, declanșate de descrierea definită și de structura comparativă [*Iar la ei sistemul a funcționat mai bine / sistemul lor a fost mai bun*], și refuzul politicianului de a continua discuția în direcția pe care el însuși a impus-o discursiv. Totuși, acesta încearcă să atribuie eșecul comunicativ interlocutoarei, replica finală, sarcastică (un reproș exprimat indirect printr-o falsă laudă) acuzând o presupusă încălcare a maximei relevanței (sensul implicat de justificare a refuzului ar fi: „întrebarea nu este pertinentă!“).

În orice caz, un om politic învață din experiență să evite astfel de capcane discursive în dialogul cu media. Imaginea publică a unui politician depinde, în bună măsură, de modul în care reușește atât să transmită corect un punct de vedere, cât și să respingă punctele de vedere care îi sunt în mod fals atribuite. Oswald Ducrot a făcut observația că, în discursul politic, vorbitorii recurg masiv la prezentarea opiniilor sub formă de presupoziții, având ca declanșatori în special descrierile definite și subordonatele relative, descriptive sau calificative (Ducrot 1991: 96). Ingeniozitatea unei astfel de tehnici constă în faptul că interlocutorul, prin simpla continuare a dialogului, se plasează într-o dilemă: fie acceptă aceste premise și, prin lipsa sa de reacție, le întărește, fie întrerupe replica și le contestă, cu inconvenientele, adăugăm noi, pe care le antrenează într-un dialog această decizie (întreruperea poate fi catalogată drept lipsă de politețe, pedanterie, spirit de contradicție). Ducrot observa, în dezbaterile din Franța, și tehnica unor vorbitori de a fi de acord la nivelul conținutului asertat, introducând, în același timp „pe bandă” informații la nivelul presupus, cu care interlocutorul nu putea fi de acord și a căror contestare ar fi introdus lungi bucle de negociere comunicativă (vezi Ducrot 1991: 96 și urm.). Aceste dese întreruperi devin destul de problematice, mai ales în dialogul media, unde, la rândul său, interlocutorul poate fi întrerupt de moderator, obligat să deblocheze dialogul pentru a respecta scenariul și tematica prestabilite.

Am ales spre exemplificare mai multe fragmente dintr-o dezbatere prezentată în cadrul emisiunii *Realitatea românească*, din 17 aprilie 2015 (la Realitatea TV). Fostul președinte, Traian Băsescu (TB), este invitat să-și argumenteze unele decizii politice controversate luate în timpul mandatelor sale (2004–2014). Jurnaliștii din studioul emisiunii, inclusiv moderatorul, nu sunt simpatizanții sau susținătorii lui TB, dimpotrivă, în diverse ocazii și-au exprimat dezacordul sau chiar ostilitatea față de unele decizii ale acestuia și adesea față de viziunea lui politică în ansamblu. În ciuda divergenței de opinii însă, atât invitatul, cât și ziariștii încearcă să mențină dialogul într-o atmosferă calmă și rațională.

- (19) **CR:** Vă spun doar atât că una dintre concluziile cărții... este că ați executat fără milă niște măsuri de austeritate, ați fost un pion foarte ascultător merkelian... așa, nu ați făcut niciun efort pentru a pune minimum tampon de protecție pentru cei

mai săraci 70% din țara asta [...]. Asta aș vrea să discutăm cu toții, felul în care *ați executat niște măsuri de austeritate, unele recunoscute și de dumneavoastră gratuite, precum TVA-ul...* Știu că *dumneavoastră l-ați criticat...*

TB: Nu, nu, nu, nu nu ... Domnul Rogozanu, nimic n-a fost gratuit. Ca să închidem din start o astfel de speculație. S-a făcut doar ce a trebuit! Da !

http://www.realitatea.net/realitatea_romaneasca.html // https://www.youtube.com/watch?v=Hkenn_Xsus4

În exemplul de mai sus, observăm cum jurnalistul își prezintă propriile opinii, pe care declară că le-a expus într-o carte, sub formă de presupuziții factive, declanșate prin subordonata atributivă: *felul în care ați executat niște măsuri de austeritate, unele recunoscute și de dumneavoastră gratuite, precum TVA-ul ...* și de predicatul factiv „a ști”: *Știu că dumneavoastră l-ați criticat ...* Reacția interlocutorului este promptă și categorică, prin reiterarea negației, acesta respingând exact premisa argumentativă a ziaristului, adică acele elemente presupuse care acreditează ideea unor măsuri nepopulare, luate neprofesionist, arbitrar: *Nu, nu, nu, nu, nu ... Domnul Rogozanu, nimic n-a fost gratuit. Ca să închidem din start o astfel de speculație. S-a făcut doar ce a trebuit! Da!* Contestarea presupuzițiilor este însoțită de un comentariu metadiscursiv, prin care TB desemnează modul în care interpretează pragmatic formularea ziaristului drept o simplă „speculație”, adică o opinie subiectivă a interlocutorului, nu un fapt probat și acceptat.

Discuția este continuată de Mircea Coșea (MC), în calitate de specialist în probleme economice:

- (20) **MC:** Întrebarea mea este: În modelul ăsta de austeritate, *de ce ați pedalat pe un lucru care nu se face niciodată în austeritate, și anume antagonizarea populației.* Forța de muncă, factor de creștere atunci când e supusă austerității, trebuie să fie într-un climat de unitate, de coeziune. Ori dumneavoastră ați antagonizat-o aproape într-o manieră de revoluție culturală chinezească. ***Cel slab, cel gras, ăia sunt hoți, ăia nu sunt hoți,*** toate lucrurile astea au făcut ca societatea românească să se împartă și să se dispute. Și azi lucrurile astea sunt încă prezente. Nu știu în cât timp se vor stinge. Clasa asta a muncitorilor, ca să zic așa între ghilimele, cei care creează valoare adăugată în România, care ne țin pe toți, că sunt la stat, că sunt la privat, au intrat într-o situație de neîncredere, de lipsă de motivare datorită acestui lucru. Din punctul meu de vedere, este o chestiune care nu trebuia să fie făcută. Și întrebarea mea este: *De ce ați apelat la acest lucru, ce nevoie ați avut ca să-i puneți pe unii împotriva altora, ce nevoie a fost ca să spuneți că profesorii sunt proști, că medicii sunt numai cu șpaga, că există omul slab care cară în spate pe omul gras? Lucruri care nu erau nici măcar reale în societate sută la sută. Erau cazuri pe care le puteam discuta. De ce a trebuit să faceți lucru ăsta? Pentru că efectul n-a fost pozitiv.*

TB: Domnu Coșea... am o rugămintă... În afară de afirmația cu omul gras și omul slab pe care o s-o mai explic o dată, vreti să... Suntem aici într-o televiziune care are baze de date. Dați-mi citatul când am spus că profesorii sunt proști, dați-mi citatul când am spus că medicii sunt ciubucari! Deci dați-mi citatele pentru că ...

MC: Rog pe realizatori să le caute

TB: Sunt convins că le putem găsi.

MC: Da, probabil.

Întrebarea, retorică, de altfel, pe care MC o adresează președintelui pornește de la premisa modelului deficient și antipopular de austeritate pe care TB și guvernul susținut de acesta l-au adoptat în timpul crizei economice din anul 2010. MC ține să exprime o critică obiectivă, bazată pe o viziune economică și pe fapte, nu un atac la persoană. De remarcat, în acest sens, pasajele polifonice, intertextuale, din intervenția sa, în care sunt reproduse, în scop argumentativ²⁰, declarații atribuite fostului președinte (marcate de noi prin aldine cursive). Replica lui TB este un act de respingere și contestare globală chiar a acestor presupoziii avansate de întrebare, dezacord exprimat indirect, sub forma unui act directiv (*am o rugămintă... Dați-mi citatul când am spus că profesorii sunt proști ...*). Actul de a-i solicita interlocutorului probe care să-i sprijine argumentația are un efect discursiv major: pe de o parte, TB contestă întregul rechizitoriu al interlocutorului, valabilitatea acuzațiilor care i se aduc, pe de altă parte, induce ideea unor informații false sau denaturate, transmise în spațiul public de către interlocutorul său și, în general, de o parte a mass-media. Un dezacord factual se rezolvă simplu, rațional, prin prezentarea probelor, astfel încât discuția de fond este (temporar) închisă, contestarea cadrului discursiv antrenând în mod necesar o schimbare de topic discursiv²¹.

Oswald Ducrot observa, de asemenea, existența, în practica judiciară sau în interogatoriile la poliție, a unei tehnici instituționalizate, constând în a adresa inculpatului întrebări care conțin presupozitia a ceea ce acesta trebuie să mărturisească. Inculpatului i se adresează o întrebare care conține presupozitia vinovăției lui (*De ce l-ai ucis?* – presupozitia *l-ai ucis*). În timpul emisiunii din 17 aprilie 2015, în studio intervine realizatorul Rareș Bogdan (RB). Acesta transformă, cel puțin în unele momente, dialogul inițial, tip dezbateri, într-un interviu-interogatoriu, adoptând, intuitiv sau deliberat, exact această tehnică profesionistă a interogatoriului judiciar.

²⁰ Reproducerea în stil direct a replicilor creează un efect de autenticitate. Nu trebuie exclusă însă o pseudocitare, o reproducere inexactă, cu același efect persuasiv. Pentru efectul pseudoargumentativ al citării, vezi Walton, Macagno (2011).

²¹ Vezi și Eco (1996: 326–327): „Presupozițiile ca parte a cadrului de fond pot fi negate numai contestând cadrul însuși. În acest sens, negarea unei presupoziii este una metalingvistică, deoarece a nega cadrul de fond înseamnă a nega sensul propriu al lumii în care informația a fost prezentată, adică chiar caracterul apropiat al cuvintelor folosite de celălalt vorbitor. Atunci când cadrul de fond al unui vorbitor este contestat, poate fi impus unul nou și este posibilă schimbarea cadrului. Contestarea cadrului produce întotdeauna efecte textuale, deoarece schimbarea de cadru, schimbă direcția discursului. Astfel, schimbarea unui cadru devine o schimbare de topic textual.”

- (21)(a) **RB:** Ați făcut vreo presiune în cazul Năstase? [presupoziție: exista posibilitatea de a face presiuni în cazul Năstase]
TB: Sunteți... E ridicolă întrebarea.
RB: Deci n-ați făcut nicio presiune.
TB: Nu.
- (b) **RB:** Pentru mine rămâne o foarte mare durere [...] să văd că ... *decizia tăierii pensiilor*, care a fost în cele din urmă blocată de Curtea Constituțională, dar [presupoziție: pensiile au fost tăiate]
TB: Deci *nu s-au tăiat pensiile!* [...]
RB: Da, dar a fost o decizie politică. Ea a fost blocată de judecătorii Curții Constituționale. [...]
TB: Domnu Rareș Bogdan, *m-ați ajutat foarte mult dacă n-ați mai folosi clișee de genul „tăierea pensiilor”*. Nu s-a tăiat nicio pensie!
- (c) **RB:** Ați fost, *vă întreb*, dumneavoastră puteți să spuneți da sau nu, ați fost cu dl Cicoș și cu d-na Udrea în Dubai sau în Qatar în perioada cât ați fost președinte?
TB: [*Mințiți*, dle Rareș Bogdan! [...]
RB: [Nu, *vă întreb*. Poate informația mea este greșită. [...]
TB: Nu-i adevărat! *Mințiti!*
RB: Deci ați fost sau nu?
TB: Deci mințiți. Vă spun, nu! Categorie, nu!
RB: Deci spuneți, nu. E în regulă, nu-i vorba că mint, [poate informația mea este greșită și atunci dumneavoastră puteți să negați.
TB: [Nu aveți informație greșită. *Dumneavoastră propagați acum niște mesaje. Asta faceți. Asta faceți și vă întreb pe câți bani.*
RB: [Nu, nu propag niciun mesaj. *Vă întreb. Eu vă întreb* dacă ați fost în Qatar sau în Dubai alături de d-na Udrea și de dl Cicoș.
TB: Exclus! Nu! [*Mințiți*, domnu Rareș Bogdan! *Pentru că știți foarte bine că lansați o minciună cu rang de informație care să circule.* [...]
RB: [Nu ați fost. În regulă. Nu mint. Vă mulțumesc pentru răspuns. [...] Nu, eu vă întreb! [...]
TB: [*Mințiți. Acum nu ați pus o întrebare pentru că nu știți. Știți foarte bine că n-am fost. M-ați întrebat ca să lansați niște informații false.* [...]
RB: [Nici gând! Dacă eu știam asta nu vă întrebam, că pierdeam două minute din emisiune.
TB: [*M-ați întrebat ca să lansați informații false!*
RB: Nu! Ca să-mi răspundeți și ca să negați acest lucru.
TB: Da!
RB: Vă mulțumesc!
http://www.realitatea.net/realitatea_romaneasca.html // https://www.youtube.com/watch?v=Hkenn_Xsus4

Așa cum am precizat, în secțiunea teoretică introductivă, contestarea presupozițiilor poate duce la dispute verbale, atunci când interlocutorul sesizează o utilizare retorică sau polemică a acestora. În exemplul 21(b), respingerea presupozițiilor este dublată de rugămintea ironică adresată ziaristului de a renunța la utilizarea unor „clișee”. Actul directiv funcționează ca un avertisment metacomunicativ legat de strategia ziaristului de a pune în circulație, prin intermediul presupozițiilor, opinii ideologizante. În secvența 21(c), reacția de contestare este mai puternică, iar discuția degenerază într-o controversă privind semnificația pragmatică a întrebării (croșetele indică suprapunerea replicilor într-un schimb verbal foarte animat). Jurnalistul este acuzat ferm că adresează o întrebare nu pentru a se informa, ci pentru a propaga mesaje false, adică pentru valoarea fals informativă a presupozițiilor pe care structura interogativă le transmite. RB respinge, la fel de categoric, interpretarea dată, aducând argumente aparent de bun-simț, legate de irelevanța unei întrebări cu răspuns deja cunoscut în spațiul de emisie: *Nici gând! Dacă eu știam asta nu vă întrebam, că pierdeam două minute din emisiune.* Verbele *mințiți* vs. *întreb* (ultimul utilizat ca performativ explicit) indică foarte clar interpretarea pragmatică pe care fiecare locutor o are asupra enunțului în contextul dat: TB acuză performarea întrebării drept act verbal indirect pentru o falsă aserțiune, RB susține că a performat interogația numai ca act verbal propriu-zis, directiv: *Ați fost, vă întreb, dumneavoastră puteți să spuneți da sau nu.* O astfel de dispută, metapragmatică, este dificil de tranșat, interlocutorii păstrându-și poziția discursivă, din considerente de imagine publică, în ciuda acordului formal care încheie secvența. Nu suntem în măsură să apreciem profesionalismul acestei tehnici jurnalistice, câtă vreme utilizarea polemică a presupozițiilor a fost descrisă ca un drept al oricărui vorbitor, în deontologia lingvistică, de a impune sau dirija cadrul ideologic al unui schimb verbal (vezi Ducrot 1997: 97). Strategia nu poate avea însă succesul scontat cu un interlocutor care o înțelege, nu numai la nivel comunicativ, ci și metacomunicativ, capabil așadar să o recunoască și să o explice publicului drept o tactică (de manipulare) mediatică.

3. CONCLUZII

Văzute ca informații care circulă în spațiul public, presupozițiile participă la formarea opiniei comune (*doxa*), la circulația stereotipurilor, a clișeele culturale și ideologice. A transfera un conținut informativ, cu o componentă evaluativă, pozitivă sau negativă, în sfera presupozițiilor din spațiul public implică a acționa în sfera reprezentărilor sociale și a imaginarului colectiv. Astfel, presupozițiile sunt instrumente puternice de persuasiune și manipulare ideologică în discursul media. De aceea, explicitarea acțiunii presupozițiilor în sfera discursului public depășește, credem, cadrul unui întres strict științific, oferind indivizilor instrumentele cognitive necesare de a recunoaște această strategie și a respinge falsele

reprezentări și propagandă, adică mijloacele de manipulare discursivă care pot transforma insidios persuasiunea și libertatea de expresie a regimurile democratice în discursul închis și autoritar al regimurilor totalitare.

BIBLIOGRAFIE

- Beaver, David, 1997, „Presuppositions”, în Johan van Benthem, Alice ter Meulen (eds.), *The Handbook of Logic and Language*, Amsterdam, Elsevier, p. 939–1008.
- Breton, Philippe, 1997, *La parole manipulée*, Paris, Éditions de la Découverte.
- Charaudeau, Patrick, 1997, *Le discours d'information médiatique. La construction du miroir social*, Paris, Nathan.
- Charaudeau, Patrick, 2005, *Les médias et l'information. L'impossible transparence du discours*. Bruxelles, De Boeck.
- Charaudeau, Patrick, 2010, „Une éthique du discours médiatique est-il possible?”, *Communication* 27(2), p. 51–75.
- Cvasnii Cătănescu, Maria, 2006, *Retorică publicistică. De la paratext la text*, București, Editura Universității din București.
- Ducrot, Oswald, [1972]/1991, *Dire et ne pas dire. Principes de sémantique linguistique*, Paris, Hermann.
- Duflet, Jean-Paul, 2010, „Manipulation et information fictionnelle”, *Communication*, 27(2), p. 133–149.
- Eco, Umberto, 1996, *Limitele interpretării*, Constanța, Editura Pontica.
- Ionescu-Ruxăndoiu, Liliana, 2003, *Limba și comunicare. Elemente de pragmatică lingvistică*. București, Editura All Educațional.
- Macagno, Fabrizio, 2014, „Presupposing redefinitions”, în T. Herman & S. Oswald (eds.), *Rhetoric and cognition*, Bern, Peter Lang, p. 249–278.
- Macagno, Fabrizio, Douglas Walton, 2014, *Emotive language in Argumentation*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Macagno, Fabrizio, 2015, „Presupposition as argumentative Reasoning”, în Alessandro Capone, Jacob L. May (eds.), *Interdisciplinary Studies in Pragmatics. Culture and Society, Perspective in Pragmatics, Philosophy&Psychology* 4, p. 465–487.
- Moeschler, Jacques, Anne Reboul, 1994, *Dictionnaire encyclopédique de pragmatique*, Paris, Seuil.
- Rovența-Frumușani, Daniela, 1995, *Semiotica discursului științific*, București, Editura Științifică.
- Sbisà, Marina, 1999, „Ideology and the persuasive use of presuppositions”, în Jef Verschueren (ed.), *Language and Ideology. Selected Papers from the 6th International Pragmatic Conference*, vol. I, Antwerp, International Pragmatic Association, p. 492–509.
- Schiappa, Edward, 2003, *Defining Reality. Definitions and the Politics of Meaning*, Carbondale, Southern Illinois University Press.
- Seca, Jean-Marie, 2001, *Les représentations sociales*, Paris, Armand Colin.
- Simon-Vandenberghe, Anne-Marie, Peter R. R. White and Karin Aijmer, 2007, „Presupposition and ‘taking-for-granted’ in mass communicated political argument: An illustration from British, Flemish and Swedish political colloquy”, în Anita Fetzer and Gerda Eva Lauerbach (eds.), *Political Discourse in the Media*, Amsterdam, John Benjamins Publishing Company, p. 31–74.
- Sperber, Dan, Deirdre Wilson, 1986, *Relevance: communication and cognition* (2nd ed. 1995), Oxford, Blackwell.
- Sperber, Dan, Deirdre Wilson, 1990, „Spontaneous deduction and mutual knowledge”, *Behavioral and Brain Sciences* 13, p. 179–184.
- Stalnaker, Robert, 1973, „Presuppositions”, *Journal of Philosophical Logic* 2 (4), p. 447–457.
- Stalnaker, Robert, [1974]/ 1991, „Pragmatic presupposition”, în M. Munitz, P. Unger (eds.), *Semantics and philosophy*, New York, New York University Press, p. 197–214. Reprinted in S. Davis (ed.) (1991), p. 471–481.

- Stalnaker, Robert, 2002, "Common ground", *Linguistics and Philosophy* 25, p. 701–721.
- Van Dijk, Teun A., 1997, "Discourse as Interaction in Society", în Teun A. Van Dijk (ed.), *Discourse as Social Interaction. Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction*. Volume 2, London, Thousand Oaks, New Delhi, Sage Publications, p. 1–37.
- Van Dijk, Teun A., 2006, "Discourse and Manipulation", *Discourse & Society* 17(2), p. 359–383.
- Walton, Douglas, Fabrizio Macagno, 2011, "Quotations and Presumptions: Dialogical Effects of Misquotations. *Informal logic*, 31 (1), p. 27–55.
- Zafiu, Rodica, 2001, *Diversitatea stilistică în româna actuală*, București, Editura Universității din București.
- Zarefsky, David, 1998, "Definitions", în James Klumpp (ed.), *Argument in a time of change: Definitions, frameworks, and critiques*, Annandale, National Communication Association, p. 1–11.
- Yule, George, 1996, *Pragmatics*, Oxford, Oxford University Press.

Persuasive Function of Presuppositions in Romanian Media Discourse

Abstract

The article deals with pragmatic presuppositions seen as powerful persuasive tools in media discourse. The (false) information conveyed by media as presuppositions, i.e. as background knowledge elements, commonly accepted, have the force to modify ideological beliefs and to impose new social representations. We took into consideration some specific media contexts in which the encoding of new information as given information through presuppositions is a common discursive strategy, in order to identify and describe its rhetorical, argumentative and manipulative functions.

Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
București, Calea 13 Septembrie nr. 13
lilianahoinarescu@gmail.com